SALÁT GERGELY

Egy szökött rabszolga pere a Korai Han-korban

Az ókori kínai törvénykezésről egészen a legutóbbi időkig rendkívül keveset tudtunk.[1] A ránk hagyományozódott szövegek között nem voltak törvénykönyvek vagy jogesetleírások, az ítélkezésre vonatkozó információkat a filozófiai és történeti szövegekből lehetett csak összegyűjteni. Az 1970-es évektől kezdve azonban ez a helyzet megváltozott: a Kínában megszaporodó építkezéseknek köszönhetően számos olyan ókori hivatalnoksírt tártak fel, amelyben a régészek selyemre, bambusz- vagy falapokra írt – eddig ismeretlen vagy elveszettnek hitt – szövegeket találtak, s több ilyen szöveg a törvénykezéssel foglalkozik. A legjelentősebb jogi vonatkozású leletcsoport 1975-ben került elő a Hubei tartományi Shuihudinál 睡虎地; ez több száz Qin-kori (Kr. e. 221–206) törvénycikkelyt és -magyarázatot, valamint néhány tucat mintadokumentumot tartalmaz.[2] Egy másik fontos szövegcsoportot 1983-ban találtak meg a szintén Hubei tartományi Zhangjiashannál 張家山, egy Kr. e. 186 körülre datált sírban. Ez utóbbi lelet egyik része egy *Zouyanshu* 奏讞書 *(Beadványok és jelentések)* című dokumentumgyűjtemény, amely 22 mintairatból áll.[3]

---

[1] A jelen tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

[2] A shuihudi iratok közlését lásd SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1978; angol fordításukat lásd HULSEWÉ 1985; magyar nyelvű ismertetésüket és a büntetőjogi vonatkozású cikkelyek fordítását lásd SALÁT 2003.

[3] A zhangjiashani szövegek ismertetését lásd ZHANGJIASHAN HAN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1985, SALÁT 2005b. A *Zouyanshu* szövegének közlését lásd JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU 1993, 1995. A szövegről lásd még LI 1993, LI 1995, valamint PENG 1993, PENG 1995. A szövegek datálásáról lásd CHEN–YAN 1985.

A *Zouyanshu*

A *Zouyanshu* az ókori kínai büntetőeljárás és büntetőjog fontos forrása. Az egyes dokumentumok egy-egy jogeset leírását tartalmazzák, hivatalnoki jelentés formájában. Hogy pontosan milyen dokumentumokról van szó, az kiderül egy császári rendeletből, amely *A Han-dinasztia története* (*Hanshu* 漢書) című, Kr. u. 1. századi műben maradt fenn. A Kr. e. 200-ban Han Gaozu 漢高祖 (ur. Kr. e. 206–195) császár által kiadott rendelkezés a kétséges megítélésű jogesetek elbírálási rendjére vonatkozik:

A Magasságos Császár, uralkodásának hetedik évében, a következő rendelkezést bocsátotta ki a császári titkároknak:

„Ha az ítélkezésben kételyek merülnek fel, az [ítélkező] hivatalnok néha nem mer dönteni, s a bűnösöket hosszú ideig nem ítélik el, míg az ártatlanokat sokáig őrizetben tartják anélkül, hogy döntenének ügyükről. Ezért mostantól fogva a járások és határkörzetek hivatalaiban, ha egy kétséges ügy merül fel, akkor arról minden esetben nyújtsanak be jelentést (*yan* 讞) ahhoz a kétezer vékányi [fizetéssel rendelkező] hivatalnokhoz, aki alá tartoznak. A kétezer vékányi [fizetéssel rendelkező] hivatalnok küldjön válaszleiratot (*bao* 報), amely tartalmazza a bűncselekmény megnevezését és [a bűnnek] megfeleltethető [büntetést]. Valamennyi olyan ügyet, amelyben nem tud dönteni, továbbítsa az igazságügyi miniszternek (*tingwei* 廷尉). Az igazságügyi miniszter is küldjön válaszleiratot, amely tartalmazza a [bűncselekmény és a büntetés] megfeleltetését. Az olyan ügyekről, amelyekben az igazságügyi miniszter sem tud dönteni, tisztelettel készítsen egy beadványt (*zou* 奏), amelyhez csatolja a vonatkozó megfeleltetéseket, hasonló jogeseteket, törvényeket és rendeleteket, s így tájékoztassa [a császárt].”

高皇帝七年， 制詔御史：「獄之疑者，吏或不敢決， 有罪者久而不論，無罪者久繫不決。自今以來， 縣道官獄疑者， 各讞所屬二千石官，二千石官以其罪名當報之。所不能決者， 皆移廷尉， 廷尉亦當報之。廷尉所不能決，謹具為奏，傅所當比律令以聞。」[4]

A rendelet szerint tehát ha a legalacsonyabb, járási szinten – ahol alapesetben az ítélkezés zajlott – egy ügyben nem tudtak döntést hozni, a járási hivatalnoknak egy *yan*nek hívott, az ügy fontos részleteit összefoglaló jelentést kellett felterjesztenie a tartomány kormányzójához (*junshou* 郡守, majd Kr. e. 148-tól *taishou* 太守). Megjegyzendő, hogy a Han-kori iratokban a hivatalnokok rangját gyakran

[4] *Hanshu* 4: 1106, HULSEWÉ 1955: 343, HULSEWÉ 1987: 250, SALÁT 2005a: 61–62.

a fizetésükkel adták meg. Kétezer véka gabonányi évi fizetése többek között a tartományok kormányzóinak volt, s itt minden bizonnyal róluk van szó.[5]

A kormányzó egy válaszleiratban *(bao)* megküldhette döntését a járásnak, de ha ő sem tudott dönteni, az ügyet továbbította az igazságügyi miniszternek *(tingwei)*.[6] A miniszter maga is meghozhatta az ítéletet, kétséges esetben azonban beadványt *(zou)* írhatott a császárnak, amely alapján az uralkodó hozta meg a végleges döntést.

A *Zouyanshu* dokumentumai egy-egy ilyen eljárást foglalnak összse: tartalmazzák az eset vázlatos leírását, az egyes szereplők vallomását, az alsó fokú hivatalnokbíró javaslatát az ítéletre, valamint a felsőbb szintek döntését, a megfelelő formulákkal együtt. Az esetleírások rendkívül tömörek, s csak a jogilag releváns részleteket tartalmazzák. A *Zouyanshu* szövegei valószínűleg nem elsődleges termékei az igazságszolgáltatásnak, hanem mintadokumentumok, vagyis megtörtént eseteken alapuló iratformulák, amelyek azt a célt szolgálták, hogy leendő vagy gyakorló hivatalnokok segédeszközként használhassák őket egy bizonyos jelentéstípus megírásához.

Az alábbiakban egy ilyen, Kr. e. 197-re datált dokumentumot ismertetünk. Az eset történeti háttere a következő: a kisebb-nagyobb fejedelemségek által uralt kínai területeket Kr. e. 221-ben véres harcok árán egyesítette Qin Shi Huangdi 秦始皇帝 (ur. Kr. e. 246–221–210), de ő maga Kr. e. 210-ben váratlanul meghalt, s dinasztiáját Kr. e. 206-ra a különböző felkelések elsöpörték. Ekkor véres belháború vette kezdetét két lázadó vezér, az egykori Chu államból származó Xiang Yu 項羽, illetve az alacsony származású – a Han királya (Han wang 漢王) címet viselő – Liu Bang 劉邦 között. Chu és Han háborújából, bár kezdetben Xiang Yunek sikerült csaknem egész Kínára kiterjesztenie uralmát, végül Han került ki győztesen. Kr. e. 202-ben megalakult a Han-dinasztia, amely egy rövid megszakítással több mint négy évszázadon át, Kr. u. 220-ig fennállt (hivatalosan a dinasztia megalapítását Kr. e. 206-tól számolták, bár ekkor Liu Bang még csak egy kis területet tartott ellenőrzése alatt). Liu Bang – aki a Han Gaozu posztumusz uralkodói nevet kapta – lázas birodalomszervező munkába fogott. Részben megtartotta ugyan a Qin-dinasztia központosított államszervezetét, kormányzati eszközeit és törvényeit, de számos engedményt is tett a helyi hatalmasságoknak és az

---

[5] BIELENSTEIN 1980: 93.

[6] Az igazságügyi miniszterről lásd BIELENSTEIN 1980: 38–39; bővebben lásd HULSEWÉ 1987.

írástudó elitnek. Tevékenysége eredményeként az elnéptelenedett, lerombolt birodalom hamarosan gyors fejlődésnek indult, s Gaozu utódai alatt Kína történelmének egyik virágkorát élte.

Egy szökött rabszolga pere Kr. e. 197-ből

Az általunk tárgyalt eset Kr. e. 197-ben, Han Gaozu uralkodásának tizedik évében, a Han-ház győzelme után öt évvel történt. Az alábbiakban a dokumentum teljes szövegét közöljük, s igyekszünk elemzésünkkel feltárni a Korai Han-kori ítélkezés néhány jellemző vonását.[7]

Az irat a keltezéssel, illetve a jelentést benyújtók nevének és tisztségének megadásával kezdődik:

A tizedik év hetedik hónapjában, amelynek első napja *xinmao* volt, *jiayin* napon Jiangling [járásfőnöke], Yu és helyettese, Ao az alábbi jelentést bátorkodnak benyújtani.

十年七月辛卯朔甲寅，江陵余、丞驁敢讞之。

A keltezést a szöveg természetesen hagyományos módon, az uralkodási évvel, a holdhónappal, valamint a hatvanas ciklus megfelelő jegyeivel jelzett nappal adja meg.[8] Jiangling járás a mai Hubei tartományban található, ma is így hívják, s itt fekszik Zhangjiashan is, ahol az általunk vizsgált szövegeket találták.

A dokumentum következő része az ügyben először eljáró hivatali embernek, nevezetesen egy szakaszvezetőnek (*xiaozhang* 校長) a beszámolója, amelynek nyomán megkezdődik maga a per. A szakaszvezető a közrendért felelős alacsony rangú hatósági ember volt, ő irányította egy adott kisebb egység poroszlóit, tolvajfogóit.[9] A szövegből kiderül, hogy a szakaszvezető egy őrállomáshoz (*ting* 亭) volt beosztva. Az őrállomás a járás alatti egység, afféle rendőrőrs volt, itt

---

[7] A fordítás az alábbi közlés alapján készült: JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU 1993: 23. Itt a dokumentum az 5. sorszámot kapta.

[8] A meglehetősen bonyolult hagyományos kínai időszámításról lásd például WILKINSON 2000: 170–197.

[9] A *xiaozhang* szó vitatott értelmezéséről lásd HULSEWÉ 1985: 191/2. jegyzet.

közigazgatási tevékenység nem folyt, csak a járás közbiztonságát felügyelték innen.[10]

Az ötödik hónap *gengxu* napján Chi szakaszvezető jelentette:

– A Jun nevű közember nálam feljelentést téve azt állította, hogy felnőtt rabszolgája, Wu megszökött (*wang* 亡), de látták őrállomásomtól nyugatra, ahogy nyugat felé tartott. Én, Chi, a Shi nevű tolvajfogóval Wu után eredtünk, hogy elfogjuk. Wu azonban ellenállt, s kardjával megsebesítette Shit. Erre Shi kardjával szintén megsebesítette Wut.

乃五月庚戌，校長池曰： 士五軍告池曰，大奴武亡，見池亭西，西行。 池以告， 與求盜視追捕武。武格斗，以劍傷視，視亦以劍傷武。

A tolvajfogó (*qiudao* 求盜) az őrállomásokhoz beosztott hatósági ember, poroszló volt, akinek a bűnözők elfogása volt a fő feladata.[11] Mint látható, az eljárás a legalacsonyabb szintű hatóságnál, az őrállomásnál tett feljelentéssel (*gao* 告) kezdődik. Ennek nyomán a szakaszvezető a körülmények vizsgálata, valamint felettese tájékoztatása nélkül intézkedik, s poroszlójával elfogja az állítólagos szökött rabszolgát. Wu elköveti azt a hibát, hogy ellenáll a hatósági embereknek, s csak erőszakkal tudják legyűrni. Ugyanakkor nemcsak Wu, hanem a tolvajfogó viselkedése is a per tárgya lesz, hiszen kardjával ő is megsebesítette (*shang* 傷) Wut. A beszámolóból kiderül, hogy kik és mi okból lesznek a per szereplői: Jun, a feljelentő, akinek azt kell igazolnia, hogy Wu valóban az ő szökött rabszolgája; Wu, akinek egyrészt a szökésért, másrészt a tolvajfogó megsebesítéséért kell felelnie; valamint Shi, a tolvajfogó, aki letartóztatás közben megsebesítette Wut. Mivel a vallomások nem mondanak ellent egymásnak, több tanú meghallgatására nincs szükség.

A dokumentum magának a pernek a leírásával folytatódik. Hogy egész pontosan miként zajlott egy per, azt nem tudjuk; a shuihudi leletek egyik cikkelye azonban ad némi tájékoztatást a Qin-beli eljárásról, s ha ezt összevetjük a későbbiekkel, láthatjuk, hogy a per menete alapvetően a Korai Han-korban sem tért el ettől. A Qin-kori dokumentumban ez áll:

---

[10] A *Hanshu* 漢書 *Baiguan gongqing biao* 百官公卿表 *(Táblázat a hivatalokról és méltóságokról)* című fejezete ezt írja az őrállomásról: „Nagyjából tíz falu (*li* 里) alkotott egy őrállomást (*ting* 亭), az őrállomást főnök (*zhang* 長) vezette. 大率十里一亭，亭有長。" (*Hanshu* 19A: 742–743.) Nem tisztázott, hogy az itt szereplő „főnök" (illetve a más forrásokban felbukkanó „állomásfőnök" [*tingzhang* 亭長]) és a fenti „szakaszvezető" *(xiaozhang)* ugyanazt a tisztséget jelenti-e.

[11] SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1978: 147/3. jegyzet.

Kihallgatás a tárgyaláson (*Xun yu* 訊獄). Minden tárgyaláson először végig kell hallgatni [a vádlott és a tanúk] szavait, s le kell azokat jegyezni, hogy mindegyik megtehesse vallomását (*ci* 辭). Ha [a bíró] tudja is, hogy az illető hazudik, nem kell azonnal nyomást gyakorolnia (*jie* 詰). Ha az egész vallomást lejegyezték, de maradtak tisztázatlan pontok, [a bíró] gyakoroljon nyomást. Ha a nyomásgyakorlást követően [a bíró] ismét végighallgatta és lejegyezte a magyarázó vallomást, újból szemügyre kell vennie a mondottak érthetetlen [pontjait], s megint nyomást kell gyakorolnia. Ha [a bíró] a végletekig vitte a nyomásgyakorlást, de [a vallatott illető] újból és újból hazudik, szavait megváltoztatva, nem adva be a derekát, akkor azokat, akiket a törvény szerint meg kell botozni, botozzák meg. A botozás alkalmazásakor le kell jegyezni: „Beszámoló (*yuanshu* 爰書): Mivel *X* újból és újból megváltoztatta szavait, s zavaros volt a vallomása, a vallatás folyamán *X* megbotoztatott."

訊獄。 凡訊獄， 必先盡聽其言而書之， 各展其辭， 雖知其詭， 勿庸輒詰。 其辭已盡書而毋解， 乃以詰者詰之。 詰之又盡聽書其解辭， 又視它毋解者以復詰之。 詰之極而數詭， 更言不服， 其律當笞掠者， 乃笞掠。 笞掠之必書曰：爰書：以某數更言，毋解辭，笞訊某。[12]

A per első szakaszában tehát a résztvevők a hivatalnokbíró előtt – ez vagy maga a járásfőnök (*ling* 令), vagy a helyettese (*cheng* 丞) – előadják „vallomásukat" (*ci* 辭), vagyis azt, hogy szerintük mi történt.[13] Ebben a szakaszban a bírónak hagynia kell, hogy a felek végigmondják mondandójukat, nem szakíthatja meg őket keresztkérdésekkel és fenyegetésekkel. Úgy tűnik, az általunk tárgyalt esetben is ez volt az eljárás menete.

Az első vallomást az ügy fő vádlottja, Wu teszi:

Wu ezt állította:

– Régen Jun rabszolgája voltam. Chu idején azonban megszöktem, feladtam magamat Hannál, s szabad lakosként nyilvántartásba vétettem magam: nem tartozom tehát rabszolgaként szolgálni Junt. Amikor Shi el akart fogni, valóban ellenálltam, s kardommal megsebesítettem. Minden más úgy történt, ahogy Chi állította.

今武曰： 故軍奴。 楚時去亡，降漢，書名數為民，不當為軍奴。視捕武，誠格斗，以劍擊傷視，它如池。

---

[12] A shuihudi E 2-es cikkely (SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1978: 246–247, HULSEWÉ 1985: 184, SALÁT 2003: 211–212.

[13] A „vallomásról" lásd HULSEWÉ 1985: 145 (D 79/1. jegyzet); HULSEWÉ 1955: 77.

Wu vallomása megerősít egy fontos körülményt, amelyet a ránk hagyományozódott történeti forrásokból ismertünk: Chu és Han véres háborúja idején Han, hogy hívei számát növelje, szabadságot ígért azoknak a Chu-beli rabszolgáknak, akik átszöktek hozzá, és nyilvántartásba vétették magukat Hanban. (A nyilvántartásba vétel rendkívül fontos volt, hiszen ez adta az adózás, valamint a katonai és munkaszolgálat alapját.)[14] A bíró minden bizonnyal ellenőrizte Wu állítását a nyilvántartásban, de erről a dokumentum nem számol be, hiszen ez magától értetődő lehetett. A továbbiakban Wut szabad embernek tekintik, de a tolvajfogó megsebesítése miatt, amelyet ő is elismer, tovább folyik ellene az eljárás. Ezután a tolvajfogó vallomása következik:

Shi ezt állította:

– Jun feljelentése alapján Chivel együtt Wu után eredtünk, hogy elfogjuk. Wu azonban kardjával ellenállt, s megsebesített engem. Mivel tartottam tőle, hogy másképp nem tudok fölé kerekedni, kardommal valóban megszúrtam Wut, és elfogtam. Minden más úgy történt, ahogy Wu állította.

視曰： 以軍告， 與池追捕武，武以劍格斗，擊傷視，視恐弗勝，誠以劍刺傷武而捕之，它如武。

A tolvajfogó tehát elismeri Wu megsebesítését, de mentségül felhozza, hogy erőszak nélkül nem tudta volna elfogni. A következő vallomás Juné, a feljelentőé:

Jun ezt állította:

– Wu régen a rabszolgám volt, de Chu idején megszökött. Látták Chi őrállomásától nyugatra. Azért, hogy Wut ismét a rabszolgámmá tegyem, feljelentést tettem Chinél, azt állítva, hogy Wu az én szökött rabszolgám. A feljelentésem valóban gondatlan volt. Minden más úgy történt, ahogy Chi és Wu állította.

軍曰： 武故軍奴， 楚時亡，見池亭西。以武當復為軍奴，即告池所，曰武軍奴，亡。告誠不審，它如池、武。

Bár Jun feljelentőként került az ügybe, vallomásából kiderül, hogy immár ő is vádlottá vált. A feljelentéseket ugyanis a korabeli Kínában

---

[14] A *Zouyanshu*ban szerepel egy olyan eset, amelyben egy Chu-beli rabszolga Hanba szökik, de nem véteti fel magát a nyilvántartásba. Ez utóbbi mulasztása miatt visszaadják volt gazdájának (SALÁT 2005b: 662). A szökéssel és nyilvántartásba vétellel kapcsolatos *Zouyanshu*-beli cikkelyekről lásd LI 1993: 29–30.

nagyon komolyan vették: a vétkeseket mindenkinek kötelessége volt feladni, de ha a feljelentés téves volt, a feljelentőt felelősségre vonták. Ha a feljelentés szándékosan volt téves, akkor az a „hamis vád" (*wu* 誣) esetének számított, s a „büntetés megfordítása" (*fan zui* 反罪) jogintézmény alapján a feljelentőt elvileg azzal a büntetéssel sújtották, amely a feljelentettnek járt volna, ha a vád igaznak bizonyul (a „büntetés megfordítását" azonban nem alkalmazták mechanikusan, a tényleges büntetést számos tényező befolyásolhatta).[15] Ha viszont a téves feljelentő jóhiszeműen járt el, akkor a „gondatlan feljelentés" (*gao bu shen* 告不審) bűnét követte el, amiért bírság, súlyosabb esetekben pedig megcsonkítás és kényszermunka járt (a „gondatlan feljelentés" nem feltétlenül járt enyhébb szankcióval, mint a „hamis vád").[16] Mindezzel az állam nyilván tehermentesíteni akarta a hivatalnokait: a járásfőnök ugyanis nemcsak a törvénykezésért felelt járásában, hanem a közigazgatásért, adószedésért, sorozásért, s minden állami funkció ellátásáért. Az állam tehát igyekezett megakadályozni, hogy a felesleges és időigényes pereskedés elvonja a helyi hivatalnokok figyelmét egyéb feladataikról. A tárgyalt esetben Jun nyilván nem tudta, hogy Wu időközben szabad emberként nyilvántartásba vétette magát, ezért a „hamis vád" bűne az esetében nem merül fel. Mivel azonban nem bizonyosodott meg arról, hogy Wu jogilag továbbra is az ő rabszolgájának számít-e, ezért „gondatlan feljelentés" miatt felelősségre vonják. Mint fenti vallomásából kiderül, ezt a vádat el is ismeri. Mivel a „gondatlan feljelentés" büntetésével kapcsolatban nem merült fel kétség, Jun nem szerepel többet a dokumentumban.

Továbbra is kétséges azonban Wu és Shi bűnének megítélése, ezért megkezdődik a per második szakasza, a „vallatás" vagy „nyomásgyakorlás" (*jie* 詰).[17] Ebben a szakaszban a vádlottakat általában a vonatkozó törvényekkel, tényállásokkal és a többi vallomással szembesítik, aminek az a célja, hogy pszichés nyomásgyakorlással beismerő vallomást csikarjanak ki belőlük (ennek a perbeli szakasznak még nem része a kínvallatás). Először Wut kezdik vallatni:

Wut nyomásgyakorlásnak vetettük alá, mondván:

– Bár nem kell rabszolgaként szolgálnod Junt, amikor Shi a feljelentés alapján el akart fogni, neked engedelmeskedned kellett volna neki, s később

---

[15] HULSEWÉ 1985: 126 (D 18/4. jegyzet), SALÁT 2003: 158/372. jegyzet, SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1978: 159/3. jegyzet, HULSEWÉ 1979: 25.

[16] HULSEWÉ 1985: 66 (A 64/41. jegyzet). Lásd még SALÁT 2002: 100.

[17] A nyomásgyakorlásról lásd HULSEWÉ 1985: 184 (E 2/5. jegyzet).

a hivatalnok előtt tisztázhattad volna, hogy jogosan vagy jogtalanul [fogtak el]. De te ellenálltál, kardoddal megsebesítetted Shit. Ez a „más megsebesítése bűnös szándékkal" esete. Mit tudsz felhozni a mentségedre?

詰武： 武雖不當受軍奴， 視以告捕武，武宜聽視而後與吏辯是不當狀，乃格斗，以劍擊傷視，是賊傷人也。何解？

Itt a hivatalnokbíró megnevezi a vádat, amellyel Wut illeti: „más megsebesítése bűnös szándékkal" (*zei shangren* 賊傷人). A vád igen súlyos. Személy elleni bűncselekmény – testi sértés, emberölés – esetén a Qin- és Korai Han-kori jog két alapvető kategóriát ismert a tettes tudattartalmának megítélésekor. Az egyik a „verekedés közben" (*dou* 鬥) volt, ami azt jelentette, hogy a bűncselekményre a verekedés hevében, „hirtelen felindulásból", nem előre megfontolt szándékkal került sor. Az ilyen eseteket némileg enyhébben ítélték meg. A másik kategória a „bűnös szándék" (*zei* 賊) volt, ami a szándékosságot, előre megfontoltságot jelentette, s jóval súlyosabb büntetéssel járt.[18] Itt a bíró ez utóbbival vádolja Wut, noha az eset megítélése kétséges, hiszen Wu ténylegesen nyilván nem tervezte el előre a tolvajfogó megsebesítését. A vád súlyosságának oka nyilván az, hogy Wu egy hatósági személyt sebesített meg. Bár törvény nem rendelkezett arról, hogy ilyenkor súlyosabb büntetés járt, a hivatalnokok nyilván igyekeztek az ilyen esetek szigorúbb megítélésével védelmezni alkalmazottaikat. Ezt bizonyítja egy néhány évtizeddel korábbi, Qin-beli cikkely, amelyet a már említett shuihudi iratok között találtak:

Egy tolvajfogó üldöz és elfog egy bűnözőt, de a bűnöző agyonveri. Kérdés: „A tettest »bűnös szándékú emberölés« vagy »emberölés verekedés közben« [bűne] terheli?" [Válasz:] „»Emberölés verekedés közben«; de a hivatal gyakorlata »bűnös szándékú« [emberölésként] kezeli."

求盜追捕罪人，罪人格殺求盜， 問殺人者為賊殺人，且鬥殺？ 鬥殺人，廷行事為賊。[19]

Qinben tehát, bár a törvény ezt nem írta elő, a bírósági gyakorlatban a tolvajfogó gyilkosát szigorúbban ítélték meg, mint amit a tényleges tudattartalma indokolt volna. Minden bizonnyal hasonló volt a gyakorlat a Han-korban is, emiatt vádolják Wut „bűnös szándékkal".

---

[18] A „verekedés" és a „bűnös szándék" megítéléséről lásd HULSEWÉ 1955: 253–257, SALÁT 2002: 97–98.

[19] D 53 (SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1978: 179–180; HULSEWÉ 1985: 138, SALÁT 2003: 169.

Wu megpróbálja cáfolni a „bűnös szándék” vádját, de végül elfogadja a hivatalnok megállapítását. Hogy ehhez szükség van-e kínvallatásra, amely a korban az eljárás szerves része volt, nem tudjuk; mindenesetre ennek nem maradt nyoma a dokumentumban:

Wu ezt felelte:

– Én, mivel nem vagyok Jun szökött rabszolgája, [a szökés bűnében] ártatlan vagyok. Ezért amikor Shi el akart fogni, szívemben feltámadt a harag, s kardommal valóban megsebesítettem. Ha a hivatalnok úgy véli, hogy ez a „más megsebesítése bűnös szándékkal” esete, akkor ennek megfelelően állapítsa meg a bűnömet. Nem tudok mit felhozni a mentségemre.

武曰： 自以非軍亡奴，無罪，視捕武，心恚，誠以劍擊傷視， 吏以為即賊傷人，存吏當罪，無解。

A beismerő vallomással Wu ügye lezárult. Hátravan még a tolvajfogó bűnének megállapítása. Úgy tűnik, hogy az eljárás ezen része puszta formalitás: a tények már ismertek, s nem valószínű, hogy a hivatalnoknak szándékában állna elítélnie saját alkalmazottját:

Shit nyomásgyakorlásnak vetettük alá, mondván:

– Wu nem bűnös, de amikor el akartad fogni, kardoddal megsebesítetted. Mit tudsz felhozni a mentségedre?

Shi ezt mondta:

– Jun feljelentésében azt állította, hogy Wu szökött rabszolga; a szökött rabszolga bűnös, el kell fogni. A feljelentés alapján el akartuk fogni Wut, de ő ellenállt, s megsebesített. Féltem, hogy másképp nem tudok fölé kerekedni, ezért kardommal valóban megszúrtam, s elfogtam. Nem tudok mást felhozni a mentségemre.

詰視： 武非罪人也，視捕，以劍傷武，何解？ 視曰：軍告武亡奴，亡奴罪當捕，以告捕武，武格斗傷視，視恐弗勝，誠以劍刺傷捕武，無它解。

Mint látni fogjuk, ezek alapján a hivatalnok Shi felmentését javasolja. Előbb azonban sor kerül a per harmadik szakaszára, a „kikérdezésre” (*wen* 問). Ez már nem magára a bűncselekményre vonatkozik, hanem a vádlott személyéhez kapcsolódó körülmények megállapítására. Erre azért van szükség, mert különböző tényezők – életkor, nemesi rang, korábbi büntetés stb. – befolyásolhatják a végső ítéletet.[20] Jelen esetben azonban módosító körülmény nem merül fel:

[20] Az ítélkezést befolyásoló tényezőkről lásd SALÁT 2002.

Kikérdeztük Wut, [s megállapítottuk]: közember, harminchét éves. A vizsgálat [megállapította, hogy] minden úgy történt, ahogy a vallomásokban állították.

問武：士五，年卅七歲，診如辭。

Ezután következik a negyedik szakasz, az összegzés (*ju* 鞫): ebben a hivatalnok még egyszer összefoglalja a jogilag releváns tényeket. (Lehetséges, hogy ez a szakasz nem tartozott magához az eljáráshoz, hanem csak a hivatalnok által írt jelentésben szerepelt.)

Az összegzés megállapította: Wunak nem kell ismét Junt szolgálnia rabszolgaként; …[21] a rabszolgáról feljelentést tett Chinél. Chi a feljelentés alapján Shivel együtt elfogta Wut, Wu ellenállt, s kardjával megsebesítette Shit. Shi kardjával szintén megszúrta Wut, s elfogta. [A vizsgálat] gondos volt. Wu és Shi bűnösségét kétségesnek találjuk. A fenti jelentést bátorkodjuk benyújtani, kérjük válaszleiratukat. Lejegyezte és elküldte Kuai bírósági írnok.

鞫之： 武不當復為軍奴，□□□弩告池， 池以告與視捕武，武格斗，以劍擊傷視，視亦以劍刺傷捕武，審。疑武、視罪，敢讞之，謁報，署獄如廩發。

A formulában a hivatalnok jelzi, hogy bár a történteket gondosan feltárta, Wu és Shi büntetését illetően bizonytalan, ezért kérelmezi a felsőbb szint döntését. Ehhez azonban mellékeli a saját javaslatát (*li dang* 吏當), így a felsőbb szint dolga csak az, hogy elfogadja vagy visszautasítsa az ítéletet:

A hivatalnok véleménye a következő: Wut tetováljják és tegyék falépítővé; Shit mentsék fel [a vád alól].

吏當：黥武為城旦，除視。

A „falépítés” (*chengdan* 城旦) a legsúlyosabb kényszermunka-fokozat volt, amely általában öt évig tartott. A következő mellékbüntetésekkel járt együtt: a fej leborotválása, „vasgallér” viselése a nyakban, botozás (500, később 300, majd 200 botütés), valamint a láb megbéklyózása.[22] Emellett a falépítőket gyakran sújtották különböző csonkító büntetésekkel: ezek közé számították a Wunak javasolt arc- vagy homloktetoválást (*qing* 黥) is.[23] Wunak a hivatalnok tehát az egyik

[21] A bambuszlapon itt három írásjegy kivehetetlen.
[22] HULSEWÉ 1955: 127–129. A Qin- és Han-kori büntetési rendszerről lásd SALÁT 2003: 133–145.
[23] HULSEWÉ 1955: 124–125.

legsúlyosabb büntetést javasolja; a tolvajfogót viszont nem akarja elítéltetni.

Úgy tűnik, a tartományi szint, amelynek a járás a jelentést felterjesztette, szintén nem tud dönteni, ezért az iratot továbbítja az igazságügyi miniszternek – legalábbis a dokumentum nem utal a tartományi hatóságra. (A *Zouyanshu*ban szereplő iratokban meglehetősen ritka, hogy a tartományi szint mondja ki a döntést.) A miniszter nem hoz ítéletet, hanem a császár elé terjeszti az ügyet:

Az igazságügyi miniszter tájékoztatta [a császárt, akinek döntése a következő]: Wut tetoválják és tegyék falépítővé; Shit mentsék fel [a vád alól].

廷以聞，武當黥為城旦，除視。

A császár tehát jóváhagyja a legalsó szint javaslatát. Ez természetesen nem minden esetben volt így, a felsőbb szintek ugyanis bármikor felülbírálhatták az alsóbb szintek döntéseit.

Konklúzió

A fenti mintairat, hasonlóan a *Zouyanshu* többi dokumentumához, rendkívül tömör, s nyilvánvalóan nem szó szerinti lejegyzése, hanem csak összegzése a perben elhangzottaknak – mégis sokat elárul a Han-dinasztia első évtizedeinek büntető eljárásáról. Kiderül belőle, hogy az eljárás rendkívül formalizált volt, meghatározott tárgyalási szakaszokból állt. Minden lényeges tényt és állítást jegyzőkönyvbe vettek, s kétség esetén speciális jelentésben foglaltak össze, amelynek alapján a felsőbb szintek hozhatták meg az ítéletet. A hivatalnokbíró nagy gondot fordított az igazság kiderítésére: minden szóba jöhető tanút kihallgatott, szükség esetén „szakértők" véleményét is kikérte (ez utóbbira más dokumentumokban találunk példát). A büntetőeljárás közvetlen célja az volt, hogy megállapítsa: a vádlott tette milyen bűncselekmény-kategóriába tartozik. Ha a cselekményt sikerült meghatározniuk, akkor már csak meg kellett keresni a vonatkozó törvénycikkelyt, amely egyértelműen megszabta, hogy az adott bűntettért milyen büntetés jár. A fenti esetből megállapítható például, hogy a „más megsebesítése bűnös szándékkal" elnevezésű cselekményt a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkával és tetoválással büntették. Feltűnő az eljárás racionalitása: nem találunk semmiféle utalást esküre vagy istenítéletre, a történteket

a vallomások és a tárgyi bizonyítékok alapján igyekeztek megállapítani.

A *Zouyanshu*ból kiderül, hogy a császári kormányzat nagy gondot fordított a megfelelő büntetés kiválasztására: például a fenti, nem túl jelentős eset egészen a császárig eljutott, csak azért, mert az alsóbb szintű hivatalnokok nem voltak teljesen meggyőződve véleményük helyességéről. Mindez jelzi, hogy a császári kormányzat számára a törvénykezés kiszámítható és igazságos volta rendkívül fontos volt: a gondos igazságszolgáltatás ugyanis a kínaiak számára oly fontos „jó kormányzás" egyik megnyilvánulásának számított, amely a dinasztia legitimációját adta. Ezért a mindenkori központi kormányzat igyekezett elejét venni annak, hogy a helyi hivatalnokok a törvényeket saját kényük-kedvük szerint értelmezzék, s eltérjenek az eljárási szabályoktól. Ez megmagyarázza, hogy miért juthatott el egy egyszerű dulakodás ügye egészen a legfelsőbb szintekig.

Felhasznált irodalom

Elsődleges források

Hanshu 漢書 – Beijing, Zhonghua Shuju, 1975.

JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU 江陵張家山漢簡整理小組. 1993. „Jiangling Zhangjiashan Han jian »Zouyanshu« shiwen (yi) 江陵張家山漢簡 «奏讞書» 釋文 (一)." *Wenwu* 1993.8: 23–25.

JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU. 1995. „Jiangling Zhangjiashan Han jian »Zouyanshu« shiwen (er) 江陵張家山漢簡 «奏讞書» 釋文 (二)." *Wenwu* 1995.3: 31–36.

SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 睡虎地秦墓竹簡整理小組. 1978. *Shuihudi Qin mu zhujian* 睡虎地秦墓竹簡. Beijing, Wenwu Chubanshe.

Másodlagos források

BIELENSTEIN, HANS. 1980. *The Bureaucracy of Han Times.* Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, Cambridge University Press.

CHEN YAOJUN–YAN PIN. 1985. „Jiangling Zhangjiashan Han mu de niandai ji xiangguan wenti." *Kaogu* 1985.12: 1124–1129.

HULSEWÉ, A. F. P. 1955. *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the*

Former Han Dynasty. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.) Leiden, Brill.

HULSEWÉ, A. F. P. 1979. „A lawsuit of A.D. 28." In BAUER, W. (ed.) *Studia sino-mongolica. Festschrift für Herbert Franke.* (Münchener Ostasiatische Studien 25.) Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 23–34.

HULSEWÉ, A. F. P. 1985. *Remnants of Ch´in law. An Annotated Translation of the Ch´in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.) Leiden, Brill.

HULSEWÉ, A. F. P. 1987. „The Functions of the Commandant of Justice during the Han Period." In LE BLANC, CHARLES–BLADER, SUSAN (eds.) *Chinese Ideas about Nature and Society. Studies in Honour of Derk Bodde.* Hong Kong, Hong Kong University Press, 249–264.

LI XUEQIN 李學勤. 1993. „»Zouyanshu« jieshuo (shang) «奏讞書» 解說 (上)." *Wenwu* 1993.8: 26–31.

LI XUEQIN 李學勤. 1995. „»Zouyanshu« jieshuo (xia) «奏讞書» 解說 (下)." *Wenwu* 1995.3: 37–42.

PENG HAO 彭浩. 1993. „Tan »Zouyanshu« zhong de Xi Han anli 談 «奏讞書» 中的西漢案例." *Wenwu* 1993.8: 32–36.

PENG HAO 彭浩. 1995. „Tan »Zouyanshu« zhong Qindai he Dong Zhou shiqi de anli 談 «奏讞書» 中秦代和東周時期的案例." *Wenwu* 1995.3: 43–47.

SALÁT GERGELY. 2002. „Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben." In BIRTALAN ÁGNES–YAMAJI MASANORI (szerk.) *Orientalista Nap 2001.* Budapest, MTA Orientalisztikai Bizottság–ELTE Orientalisztikai Intézet, 90–102.

SALÁT GERGELY. 2003. *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján.* (Sinológiai Műhely 3.) Budapest, Balassi Kiadó.

SALÁT GERGELY. 2005a. „Az első kínai jogtörténet – Ban Gu értekezése a büntetésekről." In HAMAR IMRE–SALÁT GERGELY (szerk.) *Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán.* (Sinológiai Műhely 5.) Budapest, Balassi Kiadó, 13–75.

SALÁT GERGELY. 2005b. „A zhangjiashani leletek és a *Zouyanshu*." In BIRTALAN ÁGNES–RÁKOS ATTILA (szerk.) *Bolor-un gerel. Kristályfény. Crystal-Splendour. Tanulmányok Kara György professzor 70. születésnapjának tiszteletére. Essays presented in hounour of Professor Kara György's 70th birthday.* Budapest, ELTE Belső-ázsiai Tanszék, 2005, II. kötet, 655–670.

WILKINSON, ENDYMION. 2000. *Chinese History. A Manual. Revised and Enlarged.* (Harvard-Yenching Institute Monograph Series 52) Cambridge (Mass.)–London, Harvard University Asia Center for the Harvard-Yenching Institute.

ZHANGJIASHAN HAN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 張家山漢墓竹簡整理小組. 1985. „Jiangling Zhangjiashan Han jian gaishu 江陵張家山漢簡概述." *Wenwu* 1985.1: 9–15.